

Anna Socha, Marek Gosztyła

Przemiany przestrzenne oraz architektoniczne wzgórza św. Mikołaja w Jarosławiu

Spatial and architectonic transformations of St. Nicholas' hill in Jarosław

Niniejszy artykuł poświęcony został omówieniu dziejów wzgórza św. Mikołaja w Jarosławiu od najstarszego okresu do czasów współczesnych. Przedstawiono najważniejsze wydarzenia związane z tym miejscem, jego historię oraz architekturę. Określono wartości kulturowe miejsca, a w szczególności kościoła, który tworzy centrum tego zespołu.

Artykuł ten powstał dzięki zestawieniu wielu źródeł. Wykorzystano stare plany, zdjęcia oraz różnego rodzaju źródła dotyczące zmian, jakie zachodziły na terenie wzgórza. Ponadto podczas prac ziemnych prowadzonych w obrębie miasta znaleziono spore ilości materiałów archeologicznych (przedmiotów żelaznych, ceramiki) świadczących o tym, że w wielu punktach dzisiejszego Jarosławia zamieszkiwał lub przebywał czasowo człowiek. Taką hipotezę zdają się również potwierdzać badania przeprowadzone w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. W świetle dotychczasowych badań można postawić założenie o ciągłości osadniczej w tym miejscu od neolitu do wczesnego średniowiecza¹.

W okresie wczesnego średniowiecza (przed XII w.) ukształtowała się osada miejska². Nazwa miasta przypuszczalnie wywodzi się od imienia księcia kijowskiego Jarosława Mądrego, któremu przypisuje się założenie miasta (panował w latach 1019–1054)³.

Na podstawie badań archeologicznych i historycznych można przyjąć hipotezę, że pierwszy załazek przyszłego Jarosławia to osada na terenie Kruhela (na północ od dzisiejszego miasta). W drugiej fazie osada przenosi się na tereny położone bardziej na południe, w miejsce dzisiejszego wzgórza benedyktyńskiego, zwanego również wzgórzem św. Mikołaja (teren byłego opactwa ss. Benedyktynek), jest to okres od około XI do II połowy XIV wieku⁴.

Niektórzy badacze wskazują właśnie to miejsce jako obszar pierwotnego Jarosławia, ponieważ znajdował się tam najstarszy kościół. Według Antoniego Kunysza na wzgórzu tym był gród obronny, na bazie którego Jarosław

This article is devoted to discussing the history of St. Nicholas' hill in Jarosław from the oldest period till the modern times. Significant events associated with the place, as well as its history and architecture were presented. Cultural value of the place was determined, and particularly of the church which constitutes the centre of this complex.

The article was created thanks to compiling several sources. Old plans, photographs and various sources referring to the changes that occurred on the hill were used. Moreover, during the excavations conducted within the town, a considerable amount of archaeological materials (iron objects and pottery) was found which confirmed that man inhabited or stayed temporarily in many areas of the present-day Jarosław. Such a hypothesis seems to be confirmed by the research carried out within the programme of Archaeological Photograph of Poland. In the light of the research conducted so far one could put forward an assumption that the settlement here was continuously inhabited from the Neolithic till the early medieval period¹.

In the early medieval period (before the 12th c.) an urban settlement was created here². The name of the town might be derived from the name of the Kievan prince Yaroslav the Wise, to whom the foundation of the town is attributed (he ruled from 1019 to 1054)³.

On the basis of archaeological and historical research a hypothesis could be put forward that the first germ of future Jarosław was the settlement in Kruhela area (north of the present-day town). In the second phase the settlement moved to the area located more southwards, on the site of the present-day Benedictine hill, also known as the hill of St. Nicholas (the area of the former abbey of Benedictine nuns); it was the period from the approximately 11th till the second half of the 14th century⁴.

Some scientists indicate this very place as the site of primal Jarosław, because the oldest church was located there. According to Antoni Kunysz, there was a fort on

sław z biegiem czasu zaczął się rozwijać. Istnieją jednak co do tego pewne wątpliwości, ponieważ przedlokacyjny zespół mógł się znajdować na terenie, gdzie położony jest w dniu dzisiejszym kościół farny Bożego Ciała. Jest to zagadnienie, które nie zostało dokładnie przebadane i wyjaśnione, dlatego też nie można jednoznacznie stwierdzić, czy na wzgórzu tym lokowany był pierwotny gród Jarosławia. W ostatniej fazie rozwoju osadnictwa przedlokacyjnego Władysław Opolczyk w 1375 roku nadał miastu prawa magdeburskie i przeniósł je w nowe miejsce, gdzie dzisiaj istnieje rynek i zabytkowe staromieście⁵.

Można hipotetycznie przyjąć, że pierwotnie osada na wzniesieniu miała charakter rzemieślniczo-handlowy, a w jej obrębie stał kościół św. Mikołaja. Z położenia tego zespołu na terenie o stromych zboczach, wznoszących się około 30 m nad poziom koryta Sanu, należałoby sądzić, że pełnił on funkcję obronną. W 1961 roku przeprowadzono tu badania w skromnym zakresie, które nie pozwoliły stwierdzić, jak wyglądała pierwotna zabudowa tej osady⁶.

Krajobraz kulturowy wzgórza ulegał zmianom, prowadzono tu roboty budowlane podczas wznoszenia klasztoru benedyktynek. Dalsze zmiany w konfiguracji terenu nastąpiły w czasach austriackich, gdy urządzono tu obronne koszary. Duże prace ziemne związane z układaniem fundamentów doprowadziły do zniszczenia pierwotnych umocnień obronnych osady, wałów i fos. Szczególnie można to zauważyć po zachodniej stronie wzgórza, gdzie zasypano całkowicie dawną fosę. Opactwo ss. Benedyktynek posiada dzisiaj z trzech stron (północ, wschód, południe) dość strome zbocza, które tworzyły dogodne warunki pod założenie osady obronnej. W konfiguracji terenu można wyodrębnić dwa obszary: wyższy od strony zachodniej i niższy od wschodniej. Z formy pozostałego rozplanowania możemy podejmować próby odczytywania zarysu grodu z podgrodzem. Obszar wzgórza, około 5 – 6 ha powierzchni, ma wiele analogii do plemiennych grodzisk w Małopolsce z IX–X wieku.

Zlokalizowanie w tym miejscu najstarszej świątyni jarosławskiej dodatkowo może potwierdzać rolę wzgórza we wczesnym średniowieczu. Zgodnie bowiem z istniejącą tradycją obiekty sakralne wznoszono w starych punktach osadniczych o rozwiniętym rodowodzie kultowym.

Osada ta przestała funkcjonować, gdyż obwód obronny, jak i wielkość terenu nie pozwalały na rozwój przestrzenny tego organizmu⁷. Analizując dotychczasowe wyniki badań można wysunąć hipotezę, iż najstarsza osada powstała na wzgórzu benedyktynek, gdyż m.in. odkryto tutaj materiały archeologiczne pochodzące z IX–X wieku, a nie jest również wykluczone, że we wczesnym średniowieczu założono w tym miejscu gród obronny. Lokacja ośrodka nastąpiła po 1375 roku, kiedy miasto otrzymało prawa magdeburskie. Następnie książę Opolczyk wznosił tu nowy zamek w rejonie, gdzie dzisiaj znajduje się cerkiew, doprowadził też do rozplanowania miasta⁸.

W roku 1961 Antoni Kunysz prowadził badania archeologiczne, których wyniki przyczyniły się do poszerzenia znajomości historii Jarosławia oraz samego wzgórza św. Mikołaja. Wykonano je z ramienia Muzeum Okręgowego w Rzeszowie, a jego wyniki zostały umieszczone w Zeszytach Muzealnym Muzeum Jarosławia⁹.

the hill on the basis of which Jarosław gradually began to develop. There are, however, some doubts about it because the pre-foundation complex might have been located in the area where the parish church of Corpus Christi is currently situated. It is an issue which has not been thoroughly examined or explained, therefore it cannot be unambiguously ascertained whether the original fort of Jarosław was located on that hill. During the last stage of development of pre-foundation settlement – in 1375 Władysław of Opole granted the Magdeburg rights to the town and transferred it to a new site on which the market square and the historic old town exist today⁵.

It can be hypothetically assumed, that the original settlement on the hill was of a craft and trade character, and the church of St. Nicholas was situated within. From the location of that complex in the area with steep slopes rising about 30 m above the San riverbed, it can be surmised that it served a defensive function. In 1961, research on a limited scale was conducted here which did not allow for finding out what the original building development in the settlement must have looked like⁶.

The cultural landscape of the hill changed; construction work was carried out here to erect the Benedictine convent. Further changes in the configuration of the land were made during the Austrian period when the defensive barracks were established here. Large-scale earthworks connected with laying the foundations led to destroying the original fortifications of the primitive settlement, ramparts and moats. It is particularly noticeable on the west side of the hill where an old moat was completely filled in. The abbey of the Benedictine nuns is surrounded on three sides (north, east and south) by relatively steep cliffs, which offered favourable conditions for establishing a defensive settlement. Two areas can be distinguished in the configuration of the land: higher on the west side and low-lying in the east. The form of the remaining layout allows for attempting to recognise an outline of a hill fort with a suburbium. The area of the hill, covering about 5 – 6 ha, has numerous analogies among the tribal hill forts in Lesser Poland between the 9th and 10th century.

Locating the oldest Jarosław temple on this site can additionally confirm the role of that hill in the early medieval period. According to the existing tradition, church objects were erected on old settlement sites with well-developed cult lineage.

The settlement ceased to exist because the defensive perimeter as well as the lie of the land did not allow for spatial development of that organism⁷. Analysing the results of research conducted so far, one can put forward a hypothesis that the oldest settlement was set up on the Benedictine hill because e.g. archaeological materials from the 9th – 10th century were discovered here, and it cannot be ruled out that a defensive hill fort was built there in the early medieval period. The town was founded after 1375 when it was granted the Magdeburg rights. Then the duke of Opole erected here a new castle in the area where the Orthodox church is located today, and he also brought about laying out the town⁸.

In 1961, Antoni Kunysz conducted archaeological excavations the results of which contributed to expanding the history of Jarosław and the hill of St. Nicholas. They

Ryc. 1. Wzgórze św. Mikołaja na tle panoramy Jarosławia wg Biuletynu Informacyjnego Miasta Jarosławia, Nr 12 (194) Rok XVI, grudzień 2008, s. 15

Fig. 1 The hill of St. Nicholas against the panorama of Jarosław acc. to Information Bulletin of the Town of Jarosław, NO 12 (194) YEAR XVI, December 2008, p. 15

Ryc. 5. Widok od strony półn. na świątynię (zdjęcie autorów)
Fig. 5. View onto the church from the north (photo by the authors)

Ryc. 4. Widok od strony poł. na obecną zabudowę wzgórza św. Mikołaja (zdjęcie autorów)

Fig. 4. View from the south onto the current buildings on the hill of St. Nicholas (photo by the authors)

Ryc. 2. Widok od strony pld. na klasztor i kościół benedyktynek drzeworyt z I poł. XVII wieku wg rys. z „Przyjaciela Ludu” z 1846 r. Repr. H. Górecki

Fig. 2 View from the south onto the Benedictine convent and church, woodcut from the first half of the 17th century, acc. to a drawing in “Przyjaciel Ludu” – 1846. Repr. H. Górecki

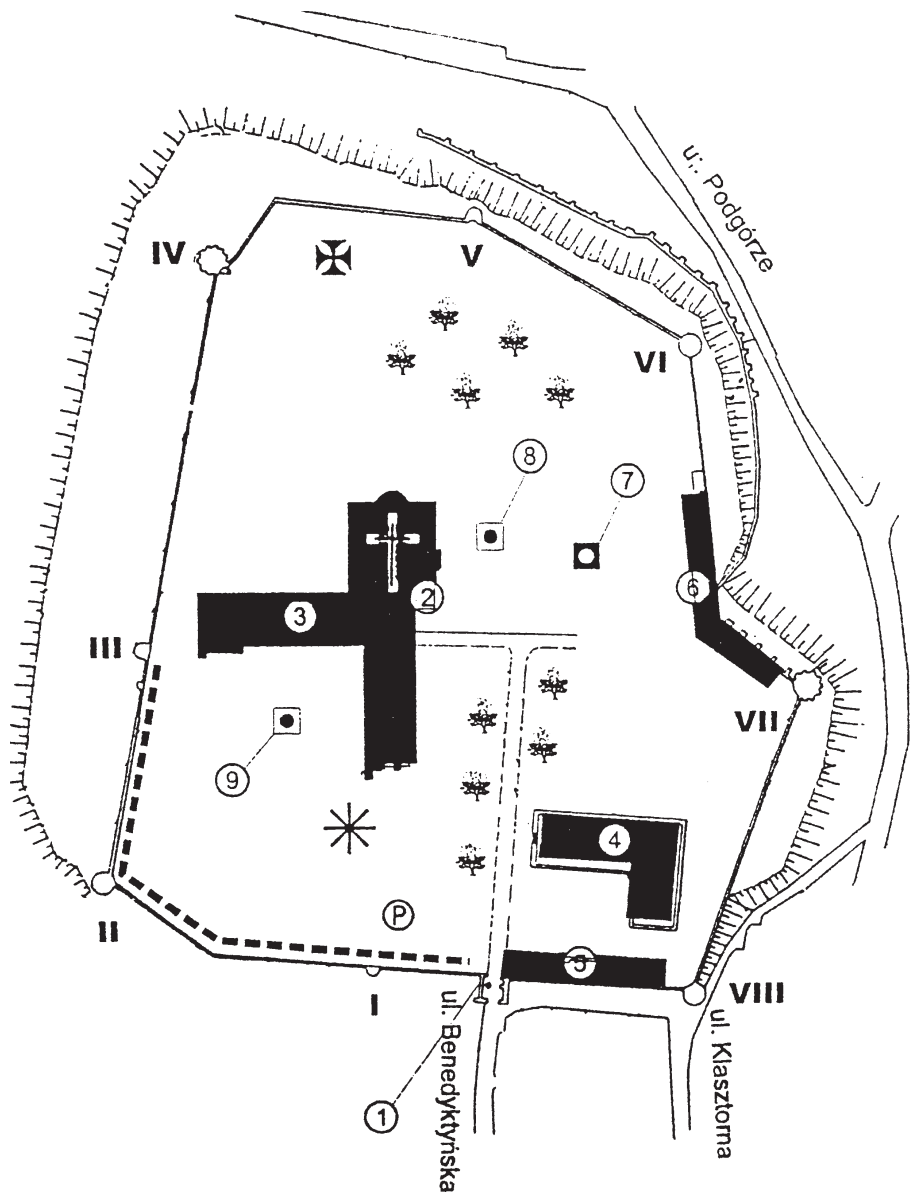

Ryc. 3. Widok klasztoru i kościoła „z lotu ptaka” w 1927 roku (Archiwum Muzeum w Jarosławiu, MJ F 3098)

Fig. 3. A bird's-eye view of the convent and the church in 1927 (Archive of the Museum in Jarosław MJ F 3098)

Ryc. 6. Uproszczony plan zagospodarowania wzgórza św. Mikołaja wg J. Hołuba. Legenda: 1. baszta – brama wjazdowa, 2. kościół pw. św. Mikołaja i Stanisława Biskupów, 3. dom rekolekcyjny, 4. Przeorat Zależny, 5. garaże, 6. budynek mieszkalny, dawna pralnia i łaźnia, 7. dawna studnia, 8. pomnik ks. J. Popiełuszki, 9. pomnik A. Jenke; O – baszty obronne I–VIII, ---- – Głgota narodów XX wieku, ✠ – miejsce martyrologii, ⊕ – parking, * – prawdopodobne usytuowanie d. kościoła św. Mikołaja i cmentarza

Fig. 6. A simplified land development plan for the hill of St. Nicholas acc. to J. Hołub, legend: 1. Tower – entrance gate, 2. Church of St. Nicholas and Stanisław Bishops, 3. House of Retreat, 4. Dependent Priory, 5. Garages, 6. Residential building, the old laundry and bath, 7. Old well, 8. Statue of rev. J. Popiełuszko, 9. Statue of A. Jenke; O – Defensive towers I – VIII, ---- – Via dolorosa of nations of the 20th c., ✠ – Site of martyrology, ⊕ – Parking lot, * – Probable location of the old church of St. Nicholas and the graveyard

Przeprowadzone badania wskazują m.in., że na terenie benedyktyńskiego wzgórza istniała budowla – zapewne ówczesny zamek – obiekt drewniany o funkcji obronnej, który przypuszczalnie został opuszczony w okresie założenia miasta na nowych terenach, czyli w miejscu dzisiejszego starego miasta. Nieco później Anna Ostrogska postanowiła przeznaczyć ten teren pod budowę zespołu klasztorowego, co spowodowało zniszczenie resztek dawnej osady¹⁰.

Z badań archeologicznych prowadzonych w latach 1981–1987 na wzgórzu benedyktynek pochodzi fragment ceramiki z literą Ω. Badania prowadziło Muzeum w Jarosławiu pod kierunkiem Joanny Kociuby. Celem badań było określenie sytuacji osadniczej wzgórza w okresie prehistorycznym i średniowiecznym. Pozyskane materiały, podobnie jak pochodzące z lat wcześniejszych, dowodzą istnienia osadnictwa kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich¹¹.

Jarosław, leżący w województwie podkarpackim w południowo-wschodniej części Polski, zaliczany jest do najstarszych miast na tym terenie¹². Powstał on zgodnie ze średniowiecznym prawem, ponieważ usytuowano go na planie regularnym z rynkiem na środku. Na rynku zbudowano ratusz oraz kościół parafialny pod wezwaniem Wszystkich Świętych; świątynia ta została rozebrana w XIX wieku. Osada miejska pierwotnie otoczona była drewnianymi i ziemnymi umocnieniami obronnymi, które później zamieniono na mury.

Do bogacenia się Jarosławia w latach późniejszych przyczyniły się liczne jarmarki, które odbywały się tu kilka razy do roku. Jarosław posiadał prawo składu oraz przywileje handlowe. Czynniki te determinowały urbanistyczny rozwój miasta¹³.

Największą fundacją Anny Ostrogskiej było opactwo sióstr benedyktynek w Jarosławiu¹⁴. Zgodnie z planami fundatorki wybór miejsca padł na wzgórze św. Mikołaja¹⁵. Zespół ten, ufundowany przez Annę Ostrogską, znajduje się w północno-wschodniej części miasta na wysokiej skarpie doliny rzeki San i obejmuje powierzchnię około 4 ha¹⁶.

Kamień węgielny pod budowę nowej, murowanej świątyni na wzgórzu św. Mikołaja położył biskup Stanisław Sieciński, a nowy obiekt pod wezwaniem św. Mikołaja i św. Stanisława został poświęcony przez biskupa Jana Wężyka 28 kwietnia 1624 roku¹⁷. W 1615 roku rozpoczęto prace związane z postawieniem klasztoru murowanego dla sióstr benedyktynek. Do dnia dzisiejszego nie znamy pierwotnych projektów kościoła ani nazwisk architektów, jednak wiadomo, że obecny wygląd świątyni nie posiada jej oryginalnych cech¹⁸. Zachowały się wzmianki, że obiekt sakralny miał jedną wieżę i został wzniesiony w stylu barokowym¹⁹. Najprawdopodobniej do świątyni przed 1628 rokiem dobudowano boczne aneksy, w których znajdowały się kaplice św. Zofii, św. św. Piotra i Pawła oraz kolejne kaplice nad nimi: św. Stanisława, św. Jana Chrzyciela i św. Jana Ewangelisty. Od zachodniej strony umieszczono kaplice św. Anny i św. Benedykta, w aneksach kościoła urządzono zakrystię oraz kruchtę. Główne wejście do kościoła usytuowane było od strony zachodniej, a w 1622 roku budowla ta otrzymała portal, który umieszczono w południowej części obiektu. Trudno jest ustalić szcze-

were made on behalf of the Regional Museum in Rzeszów, and their results were published in the Museum Notebook of the Jarosław Museum⁹.

The conducted research indicated among others that in the area of the Benedictine hill there existed a building, probably a castle – a timber object serving a defensive purpose which seems to have been abandoned during the period when the town was founded in the new area, i.e. on the site of the contemporary old town. Slightly later Anna Ostrogska decided to donate the site for a monastery complex to be built there, which resulted in destroying the relics of the former settlement¹⁰.

Archaeological excavations carried out in the years 1981–1987 on the Benedictine hill yielded a fragment of pottery with the letter Ω. Excavations were conducted by the Museum in Jarosław and supervised by Joanna Kociuba. The aim of research was to define the settlement situation on the hill during the prehistoric and medieval periods. Acquired materials, like those obtained in previous years, bear evidence that a Przeworsk culture settlement existed here in the period of Roman influence¹¹.

Jarosław, situated in the Podkarpackie Voivodeship in the south – eastern part of Poland, is numbered among the oldest towns in the area¹². It was made in accordance with the medieval law, because it was laid out on a regular plan with a market square in the centre. The town hall and a parish church dedicated to All Saints demolished in the 19th century had been built in the market square. Initially, the urban settlement was surrounded with timber and earthen defensive fortifications which were later replaced with masonry.

Numerous fairs which took place a few times a year contributed to the increasing wealth of Jarosław in later years. Jarosław was granted the right of storage and trading privileges, and those factors determined the urban development of the town¹³.

The largest foundation by Anna Ostrogska was the abbey of the Benedictine nuns in Jarosław on the hill of St. Nicholas¹⁴. The hill of St. Nicholas was selected for the building site according to the founder's plans¹⁵. The complex founded by Anna Ostrogska is situated in the north – eastern part of the town on a steep cliff overlooking the valley of the San river and covering the area of about 4 ha¹⁶.

The foundation stone for the construction of a new masonry church on the hill of St. Nicholas was laid by bishop Stanisław Sieciński, and the new object dedicated to St. Nicholas and St. Stanisław was consecrated by bishop Jan Wężyk on April 28, 1624¹⁷. In 1615, the work connected with erecting a masonry convent for the Benedictine nuns commenced. Until today we have not been able to find out what the original project of the church looked like or what the names of its architects were, though it is known that the present appearance of the church does not have its original features¹⁸. Mentions have been found saying that the church building had one tower and was erected in the Baroque style¹⁹. It is quite likely that before the year 1628 side annexes were added to the church, in which the chapels of St. Sophie and St. Peter and Paul were located, as well as further chapels above them: of St. Stanisław, St. John the Baptist and St.

góry związane z budową kościoła i klasztoru na wzgórzu, ponieważ dokumenty z tym związane powstały dopiero ponad sto lat później, podczas wizytacji biskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego²⁰.

Drewniany kościół, który przed sprowadzeniem do Jarosławia zakonnic znajdował się na wzgórzu, należał do księży kolegiaty pod wezwaniem Wszystkich Świętych. Ten obiekt sakralny oraz cmentarz dookoła niego został przekazany benedyktyńkom na własność przez kapitułę przemyską²¹. Do tego wydarzenia doszło w 1613 roku, a według zaleceń Magdaleny Mortęskiej, po wybudowaniu nowego obiektu sakralnego na tym terenie, miał on być rozebrany. Biskup W. Sierakowski podczas swojej wizyty również nakazał zlikwidować „ten walący się, drewniany obiekt”²².

Murowana świątynia, początkowo jednonawowa, miała półokrągłą absydę i transept z dwoma kaplicami: św. Anny i św. Benedykta. Jego plan wyznaczał rzut krzyża, co było charakterystyczne dla tego typu świątyń w XVI i pierwszej połowie XVII wieku²³.

Drewniany klasztor benedyktynek miał kształt czworoboku i był połączony z istniejącym już wcześniej, zbudowanym z tego samego materiału kościołem św. Mikołaja. W klasztorze znajdowała się kuchnia, wielka izba, pomieszczenia dla zakonnic oraz cela ich opiekunki. Na parterze rozplanowano także korytarz, dużą salę oraz siedem małych cel dla mniszek, które miały po jednym oknie. We wnętrzu klasztoru stała kapliczka z ołtarzem, przy której modliły się nowicjuszeki, a za nią przejście do murowanej części tego obiektu²⁴. Budowa drewnianego domu zakonnego trwała 3 miesiące i 1 listopada 1614 roku został on przekazany benedyktyńkom²⁵. Wiadomo, że w 1614 roku sprowadzono materiał na jego budowę²⁶. Po wybudowaniu murowanego klasztoru drewniany stał się nowicjatem dla zakonnic²⁷.

W starym, drewnianym kościele umieszczone były trzy ołtarze. Najważniejszym z nich był ołtarz główny św. Mikołaja, w którym umieszczony był obraz biskupa pochodzący z 1528 roku²⁸. Namalowany był w stylu bizantyjskim, posiadał liczne wota i uważano, że wiele osób doznało przy nim łaski Bożej²⁹. W świątyni znajdowały się również ołtarze boczne poświęcone Najświętszej Marii Pannie oraz św. Marii Magdalenie³⁰. W połowie XVIII wieku liczba ołtarzy świątyni w jej kaplicach wzrosła do 15³¹.

W tej świątyni dawniej znajdował się skarbiec, który był urządzony w dwóch miejscach: „...jeden na dole po prawej stronie przy babińcu pod wieżą, drugi na górze obok (pierwszego) za chórem...”³².

Zakon benedyktynek został zniesiony dekretem carskim 24 czerwca 1782 roku³³. Klasztor na wzgórzu św. Mikołaja mógł być ocalony od kasaty, jednak wobec nieprzychylniej opinii biskupa Wacława Betańskiego 6 września 1782 roku do opactwa przybył komisarz Müller, który dopełnił treści dekretu³⁴.

Podczas procesu abolicji jego przewodniczący pytał o dalszy los tej jarosławskiej świątyni biskupa W. Betańskiego, który miał stwierdzić, że w mieście jest wystarczająca liczba kościołów i ten można zamknąć³⁵. Doszło do tego 15 listopada 1783 roku³⁶. W związku z tym świątynia oraz klasztor przestały pełnić swoje pierwotne funkcje.

John the Evangelist. On the west side the chapels of St. Anna and St. Benedict were located, and the vestry and porch were set up in the church annexes. The main entrance to the church was situated on the west side, and in 1622 the edifice acquired a portal which was located in the south part of the object. It is difficult to verify the details associated with the construction of the church and convent on the hill, because the documents connected with it were written over a hundred years later, during an inspection visit of bishop Wacław Hieronim Sierakowski²⁰.

The wooden church which had stood on the hill before the nuns were brought to Jarosław, belonged to the priests from the collegiate church dedicated to All Saints. The ownership of that church building and the graveyard around it was transferred to the Benedictines by the Przemyśl Chapter²¹. The event took place in 1613, and according to the instructions of Magdalena Mortęska, after the new church had been built on the site, the old one was to be dismantled. During his visit bishop W. Sierakowski also ordered “that crumbling timber ruin” to be demolished²².

The masonry church, originally with one nave, had a semi-circular apse and a transept with two chapels dedicated to St. Anna and St. Benedict. It was laid out on the plan of a cross, which was characteristic for churches of that type in the 16th and the first half of the 17th century²³.

The timber convent for the Benedictine nuns had the shape of a quadrangle and was connected with the previously existing church of St. Nicholas, built from the same material. In the convent there was the kitchen, a large chamber, rooms for nuns and a cell for their guardian. A corridor, a large chamber and seven small cells for nuns each fitted with one window were laid out on the ground floor. In the convent interior there stood a small chapel with an altar where the novices used to pray, and behind it was a passage leading to the masonry section of the object²⁴. Construction of the timber nunnery lasted 3 months and on November 1, 1614, it was handed over to the Benedictine nuns²⁵. It is known that in 1614 material was brought for its construction²⁶. After the masonry convent had been completed, the wooden building was turned into a novitiate for nuns²⁷.

There were three altars in the old wooden church. The most important of them was the main altar of St. Nicholas, in which there was a painting of a bishop from 1528²⁸. It was painted in the Byzantine style, decked with numerous votive offerings, and it was believed that many people were granted divine grace through it²⁹. There were also side altars dedicated to the Blessed Virgin Mary and St. Mary Magdalene in the church³⁰. By the mid-18th century there were 15 altars in the church chapels³¹.

In the old times the church also possessed a treasury which was located in two places; “... one downstairs on the right side next to the matroneum under the tower, the other upstairs by (the first one) behind the choir...”³².

The Benedictine convent was dissolved by the Tsar decree on June 24, 1782³³. The convent on the hill of St. Nicholas could have been saved from dissolution, however bishop Wacław Betański expressed his unfavourable opinion, so on September 6, 1782, commissar Müller arrived at the abbey to enforce the decree³⁴.

Pomieszczenia kościoła i klasztoru przejęły wojska Austriaków na garnizon, gdzie zorganizowano dwie kompanie piechoty ze sztabem batalionu. W 1870 roku dołączył do nich pułk artylerii konnej oraz 10. pułk piechoty. Całość tego kompleksu na wzgórzu św. Mikołaja zaczęła funkcjonować zgodnie z nowym przeznaczeniem, dlatego otrzymała nazwę „Anna Kasarnia”, co oznacza koszary Anny³⁷. W opuszczonym klasztorze wojsko postanowiło zakwaterować żołnierzy³⁸. Dzięki takiemu rozwiązaniu dzisiejszy dom relokacyjny nie został poddany poważnym zmianom. Jedyną ingerencją było dostawienie ośmiobocznego obiektu, tzw. foresterii, czyli wieży mieszczącej toalety. W świątyni urządzono magazyn mundurów i wprowadzono zmiany mające na celu dostosowanie go do nowej funkcji. Zaborcy podzielili wysokie pomieszczenia kościoła drewnianymi stropami, co spowodowało zniszczenie polichromii wewnątrz obiektu. Wejścia do kaplic zostały zamurowane, a następnie przykryte kopułami. Kolumny w świątyni również zamurowano. Austriacy rozebrali większość budynków gospodarczych umieszczonych wcześniej na wzgórzu, budynek w którym mieszkali księża oraz dom dewotek. Całość opactwa pod względem rozplanowania przestrzennego uległa zmianie. Zaborcy postawili nowe obiekty wojskowe, wytyczyli drogi, zorganizowali place manewrowe i wzmocnili konstrukcję mostu metalowymi elementami, ponieważ to on łączył ich z sąsiadującym wzgórzem, gdzie ulokowali swoje magazyny. Warto dodać, że „koszary Anny” stały się znaczącym zapleczem wojskowym dla Twierdzy Przemyśl³⁹.

W 1900 roku podejmowano próby odzyskania terenu, gdzie dawniej swoją działalność prowadziły benedyktynki. Wtedy Samorząd Szkół Jarosławskich wysunął pomysł, aby zorganizować tu szkołę, a kościół przywrócić do dawnej funkcji religijnej. Austriacy zgodzili się na taką propozycję, ale postawili miastu warunek, aby Jarosław w zamian wybudował dla wojska nowe magazyny⁴⁰. Pierwszego września tego samego roku wniesiono petycję w sprawie odrestaurowania kościoła, ponieważ noszono się z zamiarem powołania świątyni garnizonowej⁴¹. Trzy lata po tej propozycji zabrakło odpowiednich środków finansowych dla realizacji przedsięwzięcia⁴². W 1910 roku zwrócono się do Centralnej Komisji Zabytków we Lwowie z prośbą o pomoc w celu zachowania kościoła na wzgórzu św. Mikołaja oraz wsparcie finansowe dla budowy nowych obiektów wojskowych⁴³. W 1912 roku możliwe było wykupienie całego terenu benedyktyńskiego, jednak zebranie odpowiedniej sumy pieniędzy na zakup tego placu stało się za trudne⁴⁴. W tym czasie wykonano prace, które miały zabezpieczyć sklepienie kościoła. Widoczna była jeszcze wtedy polichromia umieszczona nad prezbiterium, która przedstawiała koronację Najświętszej Marii Panny oraz czterech Ewangelistów. W gorszym stanie znajdowała się inna część świątyni, kaplica św. Benedykta⁴⁵.

Podczas I wojny światowej budynki wojskowe położone na wzgórzu uległy znacznemu uszkodzeniu, a na dach kościoła spadł pocisk artyleryjski, który spowodował pożar niszcząc całą konstrukcję. W związku z tym wydarzeniem odpadła od sklepienia sztukateria, a malowidła znajdujące się na suficie uległy zniszczeniu⁴⁶. Do tych strat dołączyć należy również powstały ubytek w na-

In the course of the abolition process its chairman asked bishop W. Betański about the further fate of that church in Jarosław, but the latter was to say that there was a sufficient number of churches in the town and that particular one could be closed³⁵. The event took place on November 15, 1783³⁶, and as a result the church and the convent ceased to serve their original function.

The buildings of the church and the convent were taken over by the Austrian military units to serve as their garrison, where two infantry companies and a battalion headquarters were established. In 1870, they were joined by a horse artillery regiment and the 10 Infantry Regiment. The whole complex on the hill of St. Nicholas began to develop in a new direction, therefore it was called “Anna Kasarnia” which meant Anna’s barracks³⁷. In the abandoned convent the military authorities decided to quarter soldiers³⁸, and owing to such a solution the present-day retreat house was not considerably altered. The only interference was adding an octagonal structure, the so called foresteria, i.e. a tower housing toilets. A uniform storehouse was set up in the church and changes were introduced in order to adapt it to a new function. The occupying forces divided the high church spacer with wooden ceilings, which resulted in destroying the polychrome in the building interior. Entrances to chapels were walled in and then covered with domes. Columns in the church were also walled in. The Austrians demolished the majority of utility buildings previously located on the hill, the building where priests used to live and the house of pietists. The whole abbey was changed as far as spatial layout was concerned. The invaders built new military objects, marked out roads, organised manoeuvre grounds, and reinforced the bridge construction with metal elements because it joined them with the neighbouring hill where they had their storehouses. It is worth adding that “Anna’s barracks” turned out to be a significant military base for the Przemyśl Fortress³⁹.

In 1900, attempts were made to reclaim the area where the Benedictine convent had functioned in the past. Then the Council of Jarosław Schools came up with an idea to organise a school here, and restore the church to serve its former religious purpose. The Austrians agreed to the proposition, but on condition that the town of Jarosław would build new storehouses for the army instead⁴⁰. On the first of September the same year, a petition was submitted concerning the issue of restoring the church because it was intended to establish a garrison church there⁴¹. Three years after the proposal sufficient financial resources needed to realise the enterprise ran out⁴². In 1910, the Central Commission for Monuments in Lviv was asked for help in order to preserve the church on the hill of St. Nicholas, as well as for financial support to build new military objects⁴³. W 1912 there was a possibility to buy out the whole former Benedictine grounds, however raising a sufficient sum of money to purchase that site proved too difficult a task⁴⁴. At the same time the work was carried out which was to secure the church vault. The polychrome located over the presbytery, representing the Coronation of the Blessed Virgin Mary and the four Evangelists, was still visible then. Another part of the church, the chapel of St. Benedict was in a much worse condition⁴⁵.

rożniku górnej kondygnacji prawej wieży oraz duże zawilgocenie obiektu⁴⁷. Mimo trwającej wojny udało się pokryć świątynię nowym dachem, likwidując postępujące zawilgocenie⁴⁸. W znacznie gorszym stanie niż budynek sakralny był klasztor na wzgórzu św. Mikołaja, jego dach, w dużym stopniu zniszczony, miał wyrwy, pęknięcia w ścianach, zawilgocenia i groziło mu zawalenie⁴⁹.

Kiedy rozpoczęła się I wojna światowa, budynki na wzgórzu św. Mikołaja były w bardzo złym stanie. Mimo tych ciężkich lat przykryto świątynię dachem w 1915 roku, jednak stan techniczny klasztoru był o wiele gorszy niż kościoła⁵⁰.

Po odzyskaniu niepodległości wszystkie te obiekty stały się własnością Skarbu Państwa, a następnie siedzibą II Oddziału Sztabu Generalnego. W ramach działalności miejscowego Oddziału Budownictwa Wojskowego teren wzgórza został uporządkowany oraz zlecono wykonanie potrzebnych prac konserwatorskich. Opiekę nad tą działalnością powierzono inż. Zygmuntowi Krzysikowi, któremu pomagał Kazimierz Osiński i Towarzystwo Przyjaciół Nauk z Przemyśla⁵¹. Przed końcem 1922 roku wykonane zostały stiuki na sklepieniach⁵². Odsłonięto zamurowane wcześniej kolumny znajdujące się pod chórem, ściągnięto warstwę pobiałą, którą przykrywała polichromię, rozebrano foresterię, zmieniono kopuły nad kaplicami bocznymi, a dach dawnego budynku po klasztorze pokryto dachówką. Nie była ona nowa, ponieważ pochodziła z rozebranej kuźni oraz kuchni, powstałej w czasach austriackich⁵³.

Powołano komitet, który pełnił opiekę nad budynkami znajdującymi się na wzgórzu św. Mikołaja⁵⁴. Jego przewodniczącym był hrabia W. Szembek, który nadzorował całość prac konserwatorskich. Proces związany z opieką nad poszczególnymi obiektami trwał dość długo przy braku widocznych postępów. W końcu komitet zaproponował, aby zespół przejęli oo. Salezianie z Przemyśla.

W latach 1920–1921 kierownikiem budowy na wzgórzu św. Mikołaja był dyrektor Państwowej Szkoły Rzemiosł Budowlanych, architekt F. Hornung.

Dzięki pracom konserwatorskim w 1923 roku ozdobiono sklepienie świątyni stiukami oraz kartuszami. Ich autorem był artysta rzeźbiarz Pliszewski ze Lwowa. Uzupełniono również brakujące malowidła, które wykonały Zofia Baudouin de Courtenay i panna Schramówna. Przy wsparciu finansowemu Ministerstwa Robót Publicznych doprowadzono do zabezpieczenia dachu kościelnego⁵⁵.

Propozycja zmiany użytkownika wywołała konflikt pomiędzy przedstawicielami komitetu i władzami wojskowymi Jarosława, które postanowiły wstrzymać prace konserwatorskie. W zaistniały spór włączył się konserwator lwowski Józef Piotrowski, który 11 kwietnia skierował prośbę do Dowództwa Dywizji Wojsk Polskich w mieście, aby zmieniło swoje rozporządzenie w sprawie obiektów, które dawniej były własnością ss. Benedyktynek. Argumentował to tym, iż budynki posiadają dużą wartość pod względem zabytkowym oraz należą do najwybitniejszych dzieł w Polsce⁵⁶. Postanowiono jednak wcielić w życie wcześniejszą propozycję i na bazie obiektów wzgórza założono zakład oświatowo-wychowawczy, a dopiero w 1930 roku podpisano umowę dotyczącą wydzierżawienia tego terenu na 50 lat. Umowa

During World War I, military buildings located on the hill were seriously damaged, and a shell hit the church roof causing a fire that destroyed the whole construction. As a consequence moulding fell off the vault, and the paintings on the ceiling were destroyed⁴⁶. Among the losses there was also a fragment missing from the corner of the upper storey in the right tower and penetrating damp in the object⁴⁷. Despite the raging war the church was covered with a new roof, thus eliminating increasing damp⁴⁸. The convent on the hill of St. Nicholas was in a much worse state than the church building, its roof was destroyed to a large extent, it had breaches, cracks in the walls, damp patches and was in danger of collapse⁴⁹.

When World War I broke out, the buildings on the hill of St. Nicholas were in a very bad condition. In spite of the difficult years, the church was covered with a roof in 1915, but the technical condition of the convent was much worse than that of the church⁵⁰.

After regaining the independence all those objects became the property of the State Treasury, and subsequently the seat of the II Unit of General Headquarters. Within the activity of the local Military Building Unit the area of the hill was put in order and the necessary conservation work was commissioned. Engineer Zygmunt Krzysik, with the help of Kazimierz Osiński and the Society of Friends of Science from Przemyśl, was in charge of this assignment⁵¹. By the end of 1922, the stuccos on vaults had been completed⁵². The previously walled in columns located under the choir were revealed, a layer of whitewash which covered the polychrome was removed, the 'foresteria' was dismantled, the domes over the side chapels were changed, and the roof of the old building of the former convent was covered with tiles. The roof tiles were not new because they came from the demolished smithy and the kitchen built during the Austrian occupation period⁵³.

A committee was appointed which was to take care of the buildings located on the hill of St. Nicholas⁵⁴. Its chairman was count W. Szembek, who supervised all the conservation work. The process of taking care of particular objects took a long time with no visible effects, so finally the committee suggested that the Salesians from Przemyśl should take over the complex.

Within the years 1920–1921, an architect F. Hornung, the headmaster of the State School of Building Craft, was the site manager on the hill of St. Nicholas.

Due to the conservation work carried out in 1923, the vault of the church was decorated with stuccos and cartouches the author of which was an artist sculptor Pliszewski from Lviv. The missing paintings made by Zofia Baudouin de Courtenay and Miss Schram were also completed. With the financial support from the Ministry of Public Works the church roof was successfully secured⁵⁵.

The proposal to change the user provoked a conflict between the representatives of the committee and the military authorities in Jarosław who decided to suspend conservation work. The Lviv conservator Józef Piotrowski decided to join in the ongoing argument, and on April 11 he addressed the Division Headquarters of the Polish Army in the town requesting them to change their directive concerning the objects which used to be the property of the Benedictine nuns. He argued that the

ta została sporządzona pomiędzy zakonnikami a władzami administracyjnymi, których przedstawicielem był wojewoda lwowski. Wcześniej, bo w 1929 roku, do Jarosława przybył ksiądz Wiktor Zdrzałek, który nadzorował przebieg prac remontowych⁵⁷. Dzięki temu kościół oraz dawny budynek klasztorny przekazane zostały w najem klasztorowi w Przemyślu, a reszta terenów należących do benedyktynek pozostała w posiadaniu wojska. Obiekt sakralny znajdujący się na wzgórzu zaczął pełnić funkcję świątyni garnizonowej.

W latach 1931–1934 zakonnicy uporządkowali pomieszczenia obiektów⁵⁸. Wojsko zobowiązało się przeprowadzić konserwację oraz częściowo odbudować baszty otaczające wzgórze⁵⁹. Prace były realizowane według projektu mjr. architekta Mieczysława Dobrzańskiego. W tym czasie w miejscu dzisiejszej jadalni domu rekolekcyjnego zorganizowano kaplicę.

Salezianie nie radzili sobie dobrze z pracami remontowymi. Według protokołu Okręgowej Komisji Konserwatorskiej z 27 kwietnia 1938 roku były one wykonywane w niefachowy sposób. Wzgórzem św. Mikołaja ciągle interesowało się wojsko, dlatego zakonnicy postanowili zrezygnować z dzierżawy opactwa. 4 stycznia 1939 roku wzgórze przeszło w posiadanie wojska, a podczas przejmowania sporządzono opis stanu technicznego znajdujących się na nim obiektów. Z protokołu, jaki wtedy powstał, można się dowiedzieć, że stan budynków był zły i wymagały one remontu⁶⁰. Podczas drugiej wojny światowej pogorszył się znacznie stan techniczny opactwa benedyktynek⁶¹.

Jarosław już na samym początku II wojny światowej odczuł jej skutki. Po krótkiej obronie miasta 10 września 1939 roku wkroczyły do niego oddziały niemieckie. W pobenedyktyńskich obiektach zorganizowano etapowy punkt niemieckich przesiedleńców (m.in. społeczność z Wołynia i Podola). Punkt ten zamknięto na wiosnę 1940 roku, natomiast w czerwcu po jego likwidacji w budynku dawnego klasztoru zorganizowano magazyn wojskowy, a w kościele stajnie dla koni i skład siana⁶². W bardzo dotkliwy sposób ucierpiała na tym świątynia, którą zdewastowano. Niemcy przedzielili kościół stropem z drewna i umieścili go na wysokości tabernakulum oraz wybili nowe drzwi, żeby łatwiej było wywozić nawóz. Koński mocz bardzo głęboko wsiąkł w posadzkę budynku sakralnego, dlatego podczas prac remontowych wykonywanych po wojnie usuwano go wraz z metrową warstwą gruntu⁶³.

Hitlerowcy podczas swojego pobytu w Jarosławiu zorganizowali na wzgórzu św. Mikołaja obóz przejściowy i areszt Gestapo. Przetrzymano tu głównie więźniów politycznych, których wywożono do różnych obozów zagłady⁶⁴. Ponieważ opactwo otoczone było wysokim murem oraz porośnięte drzewami, urządzono tu miejsce straceń. Stało się też strategicznie dobrym miejscem dla hitlerowców, ponieważ mogli oni ze wzgórza obserwować drugi brzeg Sanu, wyznaczający granicę między ZSRR a Generalnym Gubernatorstwem⁶⁵.

Największe szkody dla dawnego opactwa sióstr benedyktynek przyniosły wydarzenia z lipca 1944 roku. Spłonął budynek klasztoru oraz jego dach i zwieńczenia wież świątyni⁶⁶. W czasie pożaru przepaliła się sztukateria na suficie w kościele oraz marmurowe kolumny,

buildings were of immense historical value and were among the most outstanding masterpieces in Poland⁵⁶. Nevertheless, it was decided that the previous proposal would be implemented and an education and care institution was established on the basis of the objects on the hill, and only in 1930 an agreement was signed concerning the lease of the land for 50 years. The contract was made between the monks and administrative authorities represented by the Voivode of Lviv. Slightly earlier, in 1929, reverend Wiktor Zdrzałek, who supervised the progress of renovation work, arrived in Jarosław⁵⁷. Because of that the church and the former convent building were leased to the monastery in Przemyśl, and the remaining grounds which used to belong to the Benedictine nuns remained the property of the army. The church building located on the hill began to serve as a garrison church.

Within the years 1931–1934, monks put the object interiors in order⁵⁸. The army promised to carry out conservation and partially rebuild the towers surrounding the hill⁵⁹. The work was realized according to the project by architect major Mieczysław Dobrzański. At the same time a chapel was set up on the site of the present-day dining room in the retreat house.

The Salesians did not manage the renovation work well. According to the protocol of the Regional Conservation Commission from April 27, 1938, the work was carried out in an inept way. The hill of St. Nicholas was still of interest to the military, therefore the monks decided to forfeit the lease of the abbey. On January 4, 1939, the hill became the property of the army and during the process a description of the technical condition of the objects located there was completed. From the protocol written then one can learn that the state of buildings was bad and they were in need of renovation⁶⁰. World War II left indelible traces on the technical condition of the former Benedictine abbey⁶¹.

From the very beginning of World War II Jarosław felt its effects. After a brief defence of the town, on September 10, 1939, it was entered by the German troops. A relocation stage point for German displaced persons (e.g. communities from Volhynia and Podolia) was set up in the former Benedictine buildings. The point was closed in the spring of 1940, but in June after its close-down a military depot was set up in the building of the former convent, with stables for horses and a hay store in the church⁶². That caused serious damage to the church which was virtually devastated. Germans divided the church with a wooden ceiling which they placed at the height of the tabernacle, and knocked out new doors to facilitate throwing out manure. Horse urine soaked deep into the floor of the church building, therefore during the renovation work carried out after the war it had to be removed together with a metre-thick layer of dirt⁶³.

During their stay in Jarosław the Nazis organised a transit camp and a Gestapo jail on the hill of St. Nicholas. It served mainly to detain political prisoners who were then sent to various concentration camps⁶⁴. Since the abbey was surrounded with a high wall and overgrown with trees, a place of execution was set up there. It also became a strategic vantage point for the Nazi who could observe from the hill the other bank of the San

a chór runął na posadzkę. Odpadła również cenna polichromia oraz zniszczyły się żebra w sklepieniach kościoła.

27 lipca 1944 roku wyzwolono Jarosław⁶⁷. W marcu 1947 roku Departament Kwatermistrzostwa Budownictwa Ochrony Narodowej przekazał wzgórze św. Mikołaja Ministerstwu Kultury i Sztuki. W wyniku tych postanowień obiekt stał się własnością Starostwa Powiatowego w Jarosławiu. 20 maja 1947 roku został sporządzony protokół, w którym podano stan budowli oraz całego terenu po wojnie, m.in. zapisano: „Budynek został zrabowany i zdewastowany. Brak okien, drzwi, posadzek i podłóg (...) Sklepienia pierwszego piętra są ciężko uszkodzone z powodu braku dachu. Stopień zniszczenia określa się na 50%...”⁶⁸. Wiadomo, że kościół został spalony w czasie wojny w 80%, jego wieże oraz dzisiejszy dom rekolekcyjny nie posiadały dachów, baszty były zdewastowane, mury obronne miały wiele wyłomów i ubytków, co groziło katastrofą budowlaną⁶⁹.

W 1946 roku podjęto próbę remontu dachu świątyni, wtedy dawne opactwo benedyktynek po raz kolejny zmieniło właściciela, ponieważ 12 września 1947 roku zostało przekazane na własność Państwowej Szkole Budownictwa w Jarosławiu⁷⁰. Pod kierownictwem dyrektora tej placówki, inż. arch. Józefa Barańskiego wykonano wiele prac remontowych, których celem była adaptacja budynków do celów dydaktycznych⁷¹. Bardzo szybko, bo w 1948 roku, w dawnym klasztorze benedyktynek zamieszkali pierwsi uczniowie. Na terenie należącym niegdyś do siostr wybudowano na starych fundamentach pralnię oraz łaźnię, postawiono również nowy budynek, który z biegiem czasu stał się internatem dla dziewcząt⁷². Inwestycja ta zmieniła historyczne rozplanowanie zespołu i kontekst przestrzenny, dlatego też z konserwatorskiego punktu widzenia nie może być uznana za rozwiązanie poprawne.

W pomieszczeniach kościoła umieszczono magazyn sprzętu podręcznego, chociaż władze Jarosławia planowały utworzyć w nim „muzeum budownictwa”. Przy szkole powstał Oddział Robót Budowlanych. Jego zadaniem było odbudować zniszczone obiekty. Wspólnymi siłami pracowników i uczniów budowlanki zabezpieczono wzgórze przed osuwaniem się, w tym celu wzmocniono mur oporowy oraz dokonano prac zabezpieczających portal świątyni. Wyremontowano pomieszczenia dwóch baszt i bramy prowadzącej do opactwa, gdzie z biegiem czasu zamieszkali nauczyciele, a także pracownicy internatu. Kadra pedagogiczna oraz uczniowie przywrócili do stanu używalności wnętrze „czarnej sali”, gdzie została urządzona świetlica internatu.

Od 1974 do 1982 roku w dawnym klasztorze benedyktynek trwał remont, założono centralne ogrzewanie oraz wykonano zwieńczenia dwóch kościelnych wież. Po trzech latach ponownie wymieniono pokrycie dachowe wież, odgrzybiono i osuszono fundamenty budynków⁷³. Przebudowano dachy nad kaplicami kościoła oraz przeprowadzono prace stolarskie okien świątyni. Z inicjatywy Młodzieżowej Rady Internatu uporządkowano teren wzgórza św. Mikołaja. Uczniowie budowlanki rozebrali most łączący dawne opactwo benedyktynek z terenem kościoła farnego Bożego Ciała. Wokół internatu oraz kościoła założono park rekreacyjny, różaną aleję oraz ogród z warzywami i kwiatami.

which marked out the border between the Soviet Union and the General Government⁶⁵.

The former abbey of the Benedictine nuns suffered the most serious damage during the events that took place in July 1944. The convent building was burnt down as well as its roof and the finials on the church towers⁶⁶. During the fire stucco moulding on the church ceiling and the marble columns were burnt through, while the choir gallery collapsed to the floor. A precious polychrome painting also fell off and the ribs in the church vault were damaged.

On July 27, 1944, Jarosław was liberated⁶⁷. In March 1947, the Quartermaster's Department of Building National Protection transferred the hill of St. Nicholas to the Ministry of Art and Culture. As a result of this decision the object became the property of the County Starost's Office in Jarosławiu. On May 20, 1947, a protocol was made in which the state of buildings and the whole site after the war was described, e.g. it was written there: „The building was robbed and vandalised. Windows, doors and floors are missing (...) Vaults on the first floor are badly damaged because the roof is missing. The degree of damage has been assessed at 50%...”⁶⁸. It is known that the church was burnt down during the war up to 80%, its towers and the present-day house of retreat did not have roofs, towers were practically destroyed, defensive walls had numerous breaches and gaps, all of which spelled a construction disaster⁶⁹.

In 1946, work on renovating the roof of the church was attempted, and then the former abbey of the Benedictine nuns changed its owner again, because on September 12, 1947, the ownership was transferred to the State School of Building in Jarosław⁷⁰. Under the supervision of the headmaster of the school, engineer and architect Józef Barański numerous renovation works were completed the aim of which was adapting the buildings for didactic purposes⁷¹. Very quickly, in 1948, the first students settled in the former object of the Benedictine convent. In the area previously belonging to the nuns, a laundry and bath were built on old foundations, a new building was also erected which in the course of time became a girls' dormitory⁷². The investment altered the historic layout of the complex and its spatial context, therefore from a conservation viewpoint it cannot be regarded as an appropriate solution.

An equipment store was located in the church interior, although the authorities of Jarosław planned to open “a museum of building” there. A Building Work Unit was established at the school, whose task was to rebuild the destroyed objects. By common effort of both the staff and students of the building school the hill was secured against landslide by means of strengthening the retaining wall, and work securing the church portal was also carried out. The interiors of two towers and the gate leading to the abbey were renovated, and in time converted into accommodation for teachers and workers of the dormitory. The teaching staff and students restored the interior of the “black chamber”, where the dormitory after-school club was set up, to a functional condition.

Between 1974 and 1982, renovation work was carried out in the former Benedictine convent, central heating was installed and the finials of the two church tow-

W 1974 roku rozpoczęto prace remontowe oraz tynkarskie wież kościelnych. Wiadomo, że trwały one cztery lata. W budynkach położonych po zachodniej stronie murów otaczających założenie klasztorne konserwatorzy zabytków z Jarosławia zorganizowali swoje magazyny i pracownię metaloplastyki⁷⁴.

Państwowa Szkoła Budownictwa w 1988 roku ze względu na wysokie koszty ponoszonych remontów przekazała omawiany obiekt Kombinatowi Rolno-Przemysłowemu „Igloopol” z Dębicy. Firma ta planowała stworzenie na terenie wzgórze hotelu na europejskim poziomie⁷⁵.

W 1991 roku odbyła się uroczystość inauguracyjna z okazji powrotu sióstr, a w związku z tym została odprawiona pierwsza Msza św. dziękczynna⁷⁶. W 368 rocznicę poświęcenia kościoła odbyła się jego ponowna konsekracja, uroczystość ta miała miejsce 24 kwietnia 1992 roku, pod przewodnictwem ks. abp. I. Tokarczuka, który ustanowił przy świątyni rektorat duszpasterski⁷⁷.

Symbolem wzgórze św. Mikołaja są widoczne z daleka dwie wieże kościelne, które na stałe wpisały się w panoramę miasta⁷⁸. Na początku budowy świątyni powstała jedna wieża, a kolejną wybudowano w 1635 roku⁷⁹. Wzniesiono ją na wzór istniejącej, ponieważ miały do siebie pasować i tworzyć jednolity front kościoła⁸⁰.

Wieżę o pięciu kondygnacjach posiadają około 46 metrów wysokości. Różnią się one w małym stopniu obrysem i nie mają jednakowych wymiarów⁸¹. Zostały założone na planie czworokąta, poszczególne kondygnacje wież rozdziela profilowany gzyms, a każda z nich posiada półkoliste sklepienia okienne, które na trzeciej kondygnacji objęte są pilasterkami z obdasznicami. Najwyższą część wież ma kształt ośmioboku i zdobią ją blendy okienne oraz okulusy⁸².

Zwieńczenia tych budowli musiały być dawniej stylowe i na początku pokryte je ołowiem, a w 1726 roku zmieniono poszycie dachowe na blachę⁸³. Obecnie wieże nakryte są hełmami o linii łamanej, a ich szczyty zakończono krzyżami.

Świątynia pod wezwaniem św. Mikołaja oraz św. Stanisława w Jarosławiu jest obiektem jednonawowym z dwiema wieżami dostawionymi do fasady zachodniej, posiada prezbiterium, które zamyka absyda w formie półkolistej. Dzięki aneksom oraz kaplicom kościół ma prostokątny obrys⁸⁴. Jego wymiary to 28 × 12 metrów⁸⁵.

Do kruchty⁸⁶ obiektu sakralnego prowadzą wspólczesne drzwi metalowe dwuskrzydłowe. Pomieszczenie to, na planie prostokąta, ma jedną kondygnację oraz przykryte jest sklepieniem kolebkowym. Łączy się z główną nawą świątyni⁸⁷. Obok niej mieścił się dawny skarbiec, który był węższy od kruchty oraz posiadał półkoliste okno⁸⁸.

Nawa zakończona jest od zachodu chórem muzycznym, od strony wschodniej półkolistym prezbiterium. Całość tej części kościoła pokrywa sklepienie kolebkowe z lunetami, które obniża się w kierunku chóru (różnica poziomów wynosi 0,9 m) tworząc złudzenie optycznego wydłużenia nawy. Ściany i sklepienia nawy są ozdobione dekoracją sztukatorską. Nawa łączy się za pomocą dwóch arkadowych przejść z dawnymi kaplicami przykrytymi kopułami. Podziały wertykalne wprowadzają pilastry międzyokienne, wieńczą je korynckie kapitele,

ers were made. After three years the tower roofs had to be replaced again, the mould was cleaned from the building foundations which were drained⁷³. The roofs over the church chapels were altered and carpentry work was carried out on church windows. On the initiative of the Youth Council of the Dormitory the area of the hill of St. Nicholas was tidied up. Students of the building school dismantled the bridge that joined the former Benedictine abbey with the property of the Corpus Christi parish church. A leisure park, a rose avenue and a vegetable and flower garden were laid out around the dormitory and church.

In 1974 renovation and plastering work commenced on the church towers. It is known that it lasted four years. In the buildings located on the west side of the wall surrounding the convent layout, monument conservators from Jarosław organised their storage and a metalwork workshop⁷⁴.

In 1988, the State School of Building because of high costs of conducted renovation handed the object in question to the Agrarian – Industrial Plant “Igloopol” from Dębica. The company planned to create a hotel on European level on the hill⁷⁵.

In 1991, an inauguration ceremony took place to celebrate the return of the nuns, and so the first thanksgiving Mass was celebrated⁷⁶. On the 368th anniversary of the consecration of the church it was consecrated again, and the ceremony took place on April 24, 1992, led by archbishop I. Tokarczuk who established a pastoral rectorate at the church⁷⁷.

The symbols of the hill of St. Nicholas are the two church towers, visible from afar, which have become an inherent part of the town panorama⁷⁸. During the initial stage of the church construction only one tower was erected, the other was built in 1635⁷⁹. It was erected on the pattern of the existing one, because they were to match each other and thus create a uniform front of the church⁸⁰.

The towers have five storeys and are about 46 m high. They slightly differ in their outline and are not of exactly the same size⁸¹. They were laid out on the plan of a rectangle, particular tower storeys are separated with profiled cornices, and each of them has semi-circular window vaults which, on the third storey, are enclosed by pilasters with roof gutters. The highest section of the towers is in the shape of an octagon and is decorated with blind windows and circular windows⁸².

The finials of those edifices must once have been stylish and initially covered with lead, but in 1726 the roof covering was replaced with sheets of metal⁸³. Currently the towers are covered with broken line domes, and topped with crosses.

The church dedicated to St. Nicholas and St. Stanisław in Jarosław is a one-nave object with two towers added to the western facade, and has a presbytery enclosed with a semi-circular apse. Owing to annexes and chapels, the church has a rectangular outline⁸⁴ which measures 28 × 12 metres⁸⁵.

The church can be entered through modern metal double door leading to the porch⁸⁶. This room on the plan of a rectangle has only one storey and is covered with a barrel vault, and is connected with the main nave of the church⁸⁷. The old treasury, which was narrower

na które spływają gipsowe żebra. Wnętrze oświetlone jest czterema oknami arkadowymi. Dwa z nich zamurowano ze względu na chór muzyczny⁸⁹. Całość pokrywa dwuspadowy dach, który jest wyższy od dachu prezbiterium, nad którym ułożono konstrukcję trójspadową⁹⁰. Prezbiterium świątyni ma taką samą wysokość co jego nawa, jednak jest częściowo zakryte przez boczne aneksy⁹¹. Zostało ono zakończone półkolistą absydą i jest jednoprzęsłowe, węższe i krótsze od nawy. Znajdują się tu trzy metalowe smukłe okna zamknięte półkolistymi, które zostały otoczone profilowanymi prostokątnymi obramieniami.

Na chór muzyczny prowadzą symetryczne schody. Na jego balkonie umieszczono organy wykonane w 1935 roku.

Prezbiterium świątyni łączy się arkadowymi przejściami z dwupoziomowymi kaplicami, od północnej strony św. Zofii i umieszczoną nad nią kaplicą św. Stanisława Kostki, a od południa św. Apostołów Piotra i Pawła z wierzchnią kaplicą św. Jana Chrzciciela oraz św. Jana Ewangelisty⁹².

Oprócz kościoła na wzgórzu benedyktynek znajdują się również inne budynki oraz obiekty, które wpisały się w historię budowy zgromadzenia. W skład zagospodarowania opactwa wchodzi: Archidiecezjalny Dom Rekolekcyjny, Przeorat Zależny, mury, baszty, pomniki, obiekty poświęcone ofiarom wojny oraz przydrożna kapliczka.

Pierwszym z wymienionych jest dom rekolekcyjny, który dawniej pełnił funkcję domu zakonnego na wzgórzu św. Mikołaja. Ten murowany obiekt składa się z dwóch skrzydeł, północnego i zachodniego. Pierwsze z nich powstało przed 1642 rokiem, natomiast zachodnia część budynku została wzniesiona przed 1648 rokiem. Dzięki dobremu rozplanowaniu przestrzennemu klasztor przylegał do kościoła od strony północnej i zachodniej. W związku z budową drugiego skrzydła przeniesiono portal na południową stronę świątyni. Specyfika omawianego założenia polegała na połączeniu ze sobą kilku budynków. Skrzydło klasztoru, które powstało po 1648 roku, łączyło się z drewnianym nowicjatem, który z kolei miał połączenie ze starym kościołem, stojącym obok murowanej świątyni⁹⁴. Omawiany kościół zniszczyli Szwedzi w 1704 roku, jednak został on wyremontowany w 1728 roku⁹⁵.

Ten XVII-wieczny budynek, pełniący dawniej funkcję klasztoru, w dniu dzisiejszym jest Archidiecezjalnym Domem Rekolekcyjnym. Posiada on jedno piętro, dwa skrzydła z ryzalitem i rozplanowany jest na rzucie litery L. Skrzydła te łączą się pod kątem prostym wzdłuż zachodniego muru kościoła, a zachodnia część klasztoru jest przedłużeniem osi obiektu sakralnego⁹⁶. Mają one układ bazylikowy o trójtraktowym planie na piętrze, a na parterze dwutraktowym⁹⁷. Tego typu rozplanowanie pomieszczeń i podział wnętrza było nowoczesnym rozwiązaniem w XVII wieku⁹⁸. Środkową część budowli pokrywa stromy, dwuspadowy dach. Boczne trakty przykryte są pulpitowymi dachami⁹⁹. Wyjątkiem jest tu jedynie część północna domu rekolekcyjnego, ponieważ pomieszczenie, które się tam znajduje (aula) pokrywa trójspadowy dach¹⁰⁰. Otwory okienne pierwotnego klasztoru są prostokątne, natomiast na parterze od strony dzie-

than the porch and had a semi-circular window, was located beside it⁸⁸.

The nave is enclosed in the west with a musical gallery, and in the east with a semi-circular presbytery. This whole section of the church is covered with a barrel vault with lunettes, which lowers towards the musical gallery (the difference in levels measures 0.9 m) creating an illusion of optic lengthening of the nave. The walls and vaults in the nave are decorated with stucco ornaments. By means of two arcaded passages the nave is connected with two old chapels which are covered with domes. Vertical division is introduced by pilasters between windows topped with Corinthian capitals onto which plaster ribs fall down. The interior was lit by four arcade windows, two of which have been walled in because of the musical gallery⁸⁹. The whole is covered with a gable roof which is higher than the one over the presbytery that has been covered with a three-pitch construction⁹⁰. The church presbytery is the same height as the nave; however, it is partially covered by the side annexes⁹¹. It has been enclosed with a semi-circular apse, has one span, and is narrower and shorter than the nave. It is fitted with three slender metal windows enclosed with semi-circles which have been surrounded with profiled rectangular frames.

Symmetrical stairs lead to the choir gallery. The organ made in 1935 was placed on its balcony.

The church presbytery is connected by arcaded passages with two-level chapels: of St. Sophia in the north, and the one located above it dedicated to St. Stanisław Kostka, and in the south of the Apostles St. Peter and Paul with the upper chapel of St. John the Baptist and St. John the Evangelist⁹².

Beside the church, there are other buildings and objects on the Benedictine hill that have become an inherent part of the history of the order. The abbey complex consists of: the Archdiocesan House of Retreat, the Dependent Priory, walls, towers, statues, objects devoted to casualties of war, and a roadside shrine.

The first mentioned is the house of retreat which in the past used to serve as a monastic house on the hill of St. Nicholas. That masonry building consists of two wings: the north and west one. The former was built before the year 1642, while the west part of the building was erected before 1648. Owing to good spatial planning, the convent adjoined the church on the north and west side. When the other wing was built, the portal was moved to the south side of the church. Specificity of the discussed layout involved interconnecting several buildings. The wing of the convent erected after 1648 was connected with the wooden novitiate building which, in turn, communicated with the old church standing next to the masonry church⁹⁴. The discussed church was destroyed by Swedish invaders in 1704, however it was rebuilt in 1728⁹⁵.

That 17th-century building, which used to serve as a convent, is nowadays the Archdiocesan House of Retreat. It has one storey, two wings with a risalit and is laid out on the plan of the letter L. The wings are joined at a right angle along the west wall of the church, and the west part of the convent is the continuation of the axis of the sacred object⁹⁶. They have the layout of a basilica with a three-section plan on the first floor, and a two-section

dzińca przyjmują kształt krążanków. Skrzydło zachodnie zakończone jest uskokowo i wzmacniają je dwie skarpy. Strona północna kończy się ryzalitem, którego ściana parterowa posiada w murze ślady wskazujące na pozostałości po dawnym budynku¹⁰¹.

Oba skrzydła są podpiwniczone na dwóch poziomach. Pomieszczenia, które się tam znajdują, przekryte są ceglanyimi sklepieniami kolebkowymi. W części północnej skrzydła istnieje korytarz, prowadzący do czwartej baszty¹⁰².

Wiadomo, że przez pewien czas dawny klasztor posiadał również trzecie, parterowe skrzydło o długości 40 metrów. Biskup Wacław Sierakowski w czasie wizytacji zlecił budowę następnego i polecił, aby w nim urządzić łaźnię, ale zamierzenia tego nie zrealizowano. Trzecie skrzydło zostało całkowicie zniszczone i rozebrane w okresie galicyjskim¹⁰³.

W latach 90. XX wieku dokonano odgrzybienia ścian dawnego klasztoru benedyktynek oraz wymieniono część więzby dachu i jego pokrycia.

Na terenie wzgórza św. Mikołaja znajduje się parterowy budynek, który jest obecnie domem zakonnym Przeoratu Zależnego¹⁰⁴. Siostry benedyktyнки posiadają w jego wnętrzu kaplicę, furtkę z mównicą oraz cele.

Budowa obecnego klasztoru trwała trzy lata i została zakończona w 1951 roku. Początkowo miał on pełnić funkcję warsztatu, jednak z biegiem czasu stał się internatem żeńskim szkoły budowlanej, która funkcjonowała na wzgórzu po wojnie. Jej uczniowie sami brali czynny udział w stworzeniu tego obiektu¹⁰⁵.

Przeorat położony jest przy drodze prowadzącej do kościoła obok budynku dawnych garaży. Ma on kształt litery L i sąsiaduje z obiektem dawnej księgarni katolickiej, już nieistniejącej. Obecnie przeorat pełni funkcję klasztoru dla ss. Benedyktynek.

Teren wzgórza św. Mikołaja został otoczony murami oraz cylindrycznymi basztami¹⁰⁶. Za koniecznością powstania takiego umocnienia przemawiał fakt, że klasztor benedyktynek znajdował się poza miastem. Niestety nie zachowały się archiwalia pozwalające określić, kiedy przystąpiono do budowy murów, ani ile ona dokładnie trwała¹⁰⁷. Według Jerzego Czechowicza, twórcy katalogu zabytków architektury i budownictwa miasta Jarosławia, mury obronne wznoszone z cegły powstały w latach 1615–1635, były uzupełniane po 1657 roku, zrujnowane w XIX wieku, a następnie rekonstruowane od 1960 do 1962 roku¹⁰⁸. Obwarowania nawiązują do form średniowiecznych i są reprezentatywnym przykładem budowli obronnych, zwłaszcza że powstały w okresie, gdy już dawno przestano wznosić takie fortyfikacje¹⁰⁹. W dniu dzisiejszym tworzą czytelną formę w panoramie miasta i wywierają silne wrażenie na tle innych zabudowań¹¹⁰. Mury obronne mają obwód 840 m, posiadają strzelnice oraz osiem baszt i czworoboczną wieżę¹¹¹. W zależności od ukształtowania terenu mur, wykonany również z kamienia, osiąga wysokość do 6 metrów i posiada otwory strzelnicze. Baszty wybudowano na planie koła z cegły, a ich dachy o konstrukcji drewnianej pokryto gontem. Były one rozmieszczone w taki sposób, aby ze wszystkich stron strzegły klasztoru¹¹². Rozmieszczenie ich dawało kontakt wizualny. Dobrą widoczność zapewniała dolina Sanu,

plan on the ground floor⁹⁷. Such planning of rooms and division of interiors was a very modern solution in the 17th century⁹⁸. The central part of the edifice is covered with a steep, gable roof. Side sections are covered with lean-to roofs⁹⁹. Only the northern part of the house of retreat is an exception here, because the interior located there (the auditorium) is covered with a three-pitch roof¹⁰⁰. Window openings in the original convent are rectangular, while on the ground floor from the inner side of the courtyard they imitate the shape of cloisters. The west wing is finished with a set-off and strengthened by two buttresses. The north side ends with a risalit whose ground-floor wall bears traces indicating relics of a building that once must have existed here¹⁰¹.

Both wings have cellars on two levels. Rooms located there are covered with brick barrel vaults. In the north part of the wing there is a corridor leading to the fourth tower¹⁰².

It is known that for a time the former convent used to have the third ground-floor wing, 40 metres long. Bishop Wacław Sierakowski, during his visitation, ordered another one to be built and instructed to set up a laundry there, but the plan was never realised. The third wing was completely destroyed and demolished during the Galician period¹⁰³.

During the 1990s, mould was cleaned from the walls in the former Benedictine convent and a part of the rafter framing and the roof covering were replaced.

On the hill of St. Nicholas there is a one-storey building which currently serves as the monastic house of the Dependent Priory¹⁰⁴. The Benedictine nuns have there a chapel, a gate with a conversation room, and cells.

Construction of the present-day convent lasted three years and was completed in 1951. Initially it was to serve as a workshop, but with time it became a girls' dormitory for the building school which functioned on the hill after the war. Its students actively participated in creating that object¹⁰⁵.

The Priory is located by the road leading to the church, beside the building of old garages. It has the shape of the letter L and borders on the building of the former catholic bookshop, no longer existing. Currently the priory serves as the convent for the Benedictine nuns.

The area of the hill of St. Nicholas was surrounded with walls and cylindrical towers¹⁰⁶. Building such fortifications was necessitated by the fact that the convent was located outside the town. Unfortunately, no archive materials allowing for defining when the process of building the walls commenced, or precisely how long it lasted, have been preserved¹⁰⁷. According to Jerzy Czechowicz, the author of the catalogue of architecture and building monuments of the town of Jarosław, the defensive walls built from brick were erected in the years 1615–1635, completed after 1657, ruined in the 19th century, and subsequently reconstructed from 1960 to 1962¹⁰⁸. The fortifications allude to medieval forms and are a representative example of defensive constructions, especially as they were erected during the period when such fortifications had long ceased to be built¹⁰⁹. Nowadays they create an easily recognisable form in the panorama of the town and look very impressive against other buildings¹¹⁰. Defensive walls measure 840 m in circumference,

która znajdowała się blisko opactwa, dlatego na tym kierunku postawiono trzy baszty¹¹³. Natomiast mur kurtynowy znajdujący się pomiędzy nimi pokryto jedno-spadowym daszkiem oraz ozdobiono arkadowym fryzem. Układ obronny z biegiem czasu ulegał wielu zmianom. Próbą jego rekonstrukcji w okresie dwudziestolecia międzywojennego zajął się mjr inż. Mieczysław Dobrzański. W związku z tym baszty i mury częściowo utraciły swój pierwotny wygląd. W dniu dzisiejszym otoczone są opieką konserwatorską¹¹⁴.

Na wzgórzu św. Mikołaja od strony zachodniej prowadzi duża brama murowana, pierwotnie dwupiętrowa, pokryta obecnie dachówką¹¹⁵. Nazywana była dawniej „Bramą Pełkińską”, „Ruską” (ponieważ prowadziła z Ruskiego Przedmieścia) lub „Zachodnią”¹¹⁶.

Ta budowla wjazdowa powstała w latach 1615–1635, została zrujnowana w XIX wieku, następnie zrekonstruowana w latach 1920–1926, a w 1948 roku zaadaptowana na mieszkanie i później remontowana w 1955 i 1999 roku¹¹⁷. Na parterze znajdowały się okienka, które prawdopodobnie były przystosowane dla armat. W pomieszczeniach tego obiektu dawniej mieszkali studenci kolegium jezuickiego¹¹⁸. Przed 1935 rokiem dobudowano drugie piętro oraz zmieniono sień przejazdową i założono nowe schody od wewnętrznej strony dziedzińca. Obecnie budynek ma trzy kondygnacje i kształt prostopadłościanu o wymiarach podstawy $9 \times 9,5$ m, który zwęża się w kierunku szczytu, natomiast dach posiada namiotowy kształt i lukarnę. Przez oś główną budowli przebiega brama zwieńczona półkolistym łukiem, objęta pilastrami i zwieńczona trójkątnym przyczółkiem¹¹⁹.

Wszystkie obiekty, budynki gospodarcze, ogródki oraz sady znajdujące się na wzgórzu zostały otoczone masywnym murem zarówno ze względów obronnych, jak i uwarunkowań wynikających z reguły zgromadzenia zakonnego¹²⁰.

Podsumowanie

Wzgórze św. Mikołaja w Jarosławiu już od początku powstawania miasta odgrywało ważną rolę w jego rozwoju pod względem przestrzennym oraz religijnym. To miejsce posiada bogatą historię, która została przedstawiona w wielu publikacjach. Najpierw teren ten dał podwaliny pod budowę dużego grodu, później był miejscem kultowym, a następnie doczekał się burzliwych lat wojen, które odcisnęły swoje piętno na wyglądzie jego obiektów oraz ich stanie technicznym.

Na przestrzeni lat prowadzono tu prace konserwatorskie i budowlane, dzięki którym obiekty na wzgórzu św. Mikołaja zostały doprowadzone do stanu, w jakim dziś możemy je oglądać, badać i poznawać. Prace te prowadzono w oparciu o zmieniające się technologie, techniki oraz metody konserwatorskie. Po kilkusetletnich przemianach zachował się zespół architektoniczny, który tworzy współczesny krajobraz kulturowy.

W XVIII wieku kościół pod wezwaniem św. Mikołaja oraz św. Stanisława posiadał dużą liczbę ołtarzy. W związku z bogatą w wydarzenia historią wzgórza benedyktynek nie zachowały się one do dnia dzisiejszego. Na podstawie dotychczasowego stanu badań nie udało

they are fitted with embrasures, eight rounded towers and a quadrangular one¹¹¹. Depending on lie of the land the wall, also made from stone, reaches up to 6 metres high and is fitted with embrasures. The towers were built from brick on the plan of a circle, and the wooden construction of their roofs was covered with shingle. They were spaced in such a way that they could protect the convent on every side¹¹². Such spacing allowed for visual contact, and good visibility was offered by the valley of the San River flowing close to the abbey, therefore three rounded towers were erected on this side¹¹³. The curtain wall stretching between them was covered with a lean-to roof and decorated with an arcade frieze. The defensive layout changed in the course of time. During the twenty-year interwar period, their reconstruction was attempted by engineer major Mieczysław Dobrzański. For that reason the towers and walls partially lost their original appearance. Nowadays they are under conservation protection¹¹⁴.

On the hill of St. Nicholas a huge masonry gate, originally two-storey high, nowadays covered with roof tiles leads in from the west¹¹⁵. In the past it used to be called the “Pełkińska Gate”, or “Russian” (since it led in from the Russian Suburb) or the “West Gate”¹¹⁶.

That entrance building was erected in the years 1615 – 1635, was ruined in the 19th century and subsequently rebuilt during the years 1920–1926, and in 1948 converted into an apartment and later renovated in 1955 and 1999¹¹⁷. On the ground floor there were openings which seem to have been meant for canons. In the past the object used to serve as accommodation for students from the Jesuit College¹¹⁸. Before 1935 another storey was added, the entrance passage was altered and new stairs were installed on the inner side of the courtyard. Currently the building has three stores and the shape of a cuboid measuring at the base 9×9.5 m, which narrows towards the top, covered with a tent-shape roof fitted with a dormer window. On the main axis of the edifice there is the gate topped with a semi-circular arch, encompassed by pilasters and topped with a triangular pediment¹¹⁹.

All the objects, utility buildings, gardens and orchards located on the hill were surrounded with a massive wall, both for defensive reasons and because of conditions resulting from the strict rule of the monastic order¹²⁰.

Summary

From the very beginning of the town existence the hill of St. Nicholas in Jarosław played an important part both in its spatial and religious development. The place has an extensive history which has already been presented in numerous publications. Firstly, a huge hill fort was founded on the site, then it became a place of religious cult, and subsequently suffered during the turbulent years of war which left an indelible mark on the appearance of its buildings and their technical condition.

Throughout the years, conservation and building work was conducted here, due to which the objects on the hill of St. Nicholas reached the state in which we can see and examine them today. The work was carried out on the basis of changing technologies, techniques and conservation methods. After hundreds of years of trans-

się ustalić, w jakich okolicznościach wywieziono je z Jarosławia oraz gdzie są przechowywane. Pytania te nasuwają różne postulaty badawcze.

Zaakcentować należy wartość artystyczną sztukaterii, która została umieszczona na sklepieniu świątyni, ponieważ stanowi przykład jedyne go tego typu zdobienia sklepienia kościelnego w Jarosławiu. Zadbano o zabytkowy portal prowadzący do wnętrza obiektu sakralnego, dzięki czemu nie ulega on niszczeniu. Jedynym negatywnym skutkiem tych robót było stworzenie bardzo prostego, jednak szpecącego styl świątyni zadaszenia, umieszczonego nad wejściem do kościoła. Choć daśzek pełni funkcje ochronne, to jednak tworzy dysonans wobec obiektu zabytkowego.

Obecnie wnętrze tej świątyni zdobi wyposażenie pochodzące z byłego kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Przemyślu. W jego skład wchodzi ambona, ołtarz boczny, prospekt organowy oraz ołtarz główny. Wyposażenie kościoła w całości poddano pracom konserwatorskim.

Należy wspomnieć, że dawny budynek klasztoru benedyktynek przejął współczesną funkcję Ośrodka Kultury i Formacji Chrześcijańskiej im. Służebnicy Bożej Anny Jenke.

Korzystny dla wzgórze jest projekt nowego zagospodarowania terenu, który obejmuje mury opactwa wzdłuż ul. Panieńskiej. W tym celu opracowana ma być specjalistyczna dokumentacja obejmująca zieleń na stokach okalających zespół. Po zrealizowaniu tego zamierzenia całość zespołu zostanie wyeksponowana. Wzgórze św. Mikołaja otoczone obwodem obronnym jest miejscem historycznym i posiada wysoką wartość kulturową.

formations an architectonic complex has been preserved that creates the modern cultural landscape.

In the 18th century, the church dedicated to St. Nicholas and St. Stanisław boasted of a large number of altars, however, because the history of the Benedictine hill abounded in events, they have not been preserved. On the basis of research conducted so far it has not been possible to establish the circumstances in which the altars were removed from Jarosław, or where they might be kept. Those questions bring to mind various research suggestions.

The artistic value of the stucco decorations placed on the church vault should be emphasised, since it is the only example of a church vault decoration of this type in Jarosław. The historic portal leading to the interior of the monastic complex has been taken care of, so it no longer deteriorates. The only negative solution applied during the work, was fixing very simple roofing overhanging the entrance to the church which, nevertheless, mars the style of the building. Although the small roof fulfils its protective function yet it constitutes a jarring note with the historic building.

Currently the interior of the church is decorated with the fittings obtained from the former church of the Most Sacred Heart of Jesus in Przemyśl. They consist of: the pulpit, a side altar, the organ and the main altar. All of the church fittings were subjected to conservation treatment.

It should be mentioned that the former building of the Benedictine convent took over the modern function as the Centre of Christian Culture and Formation of the Servant of God Anna Jenke.

The new project of land development, which encompasses the abbey walls along Panieńska Street, is beneficial for the hill. For this purpose a specialist documentation concerning the greenery on the slopes surrounding the complex has to be prepared. After the plan has been realized, the whole complex will be properly exposed. The hill of St. Nicholas surrounded with a defensive wall is a historic site of significant cultural value.

Bibliografia (wybór)

- [1] Białynia Chołodecki J., *Rocznik*, Tom XII 1986–1993, Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, Jarosław 1994.
- [2] Bisacka I., *Opactwo Benedyktynek w Jarosławiu* (praca dyplomowa), Kraków 1993, Archiwum Muzeum w Jarosławiu.
- [3] *Biuletyn Informacyjny Miasta Jarosławia*, Nr 12 (194), R. XVI, grudzień 2008.
- [4] Borowiejska-Birkenmajerowa M., *Jarosław. Miasta*. Zeszyt 1, Seria prac własnych: zeszyt 24, Wyd. Komitet do Spraw Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1955.
- [5] Broniewska A., *Były klasztor pp benedyktynek w Jarosławiu* (praca dyplomowa), Wrocław 1959, Archiwum Muzeum w Jarosławiu.
- [6] Budzisz W., *Jarosław w okresie zaboru austriackiego (szkic historyczny)*, Rocznik 1966, Towarzystwo Miłośników Jarosławia, Jarosław 1966.
- [7] Budzisz W., *Z mroków historii starego grodu*, Rocznik 1969–1971, Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, Jarosław 1971.
- [8] Budzyński T., *Jarosław i okolice*, BOSZ, Jarosław 1997.
- [9] Czechowicz J., *Rocznik 1994–1999*, Tom XIII, Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, Jarosław 2000.
- [10] Gottfried K., *Anna Ostrogska wojewodzina wołyńska*, Wyd. nakładem Muzeum Miejskiego w Jarosławiu, Jarosław 1939.
- [11] Gottfried K., *Jarosław i okolice*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział w Jarosławiu, Sport i Turystyka, Warszawa 1959.
- [12] Gosztyła M., Konieczny Z., Proksa M., *Przewodnik po miejscach pamięci narodowej województwa przemyskiego*, Przemyśl 1997.
- [13] Gosztyła M., Proksa M., *Klasztory i Zgromadzenia Zakonne w Archidiecezji Przemyskiej*, Wyd. Archiwum Państwowe w Przemyślu, Przemyśl 2000.

- [14] Gosztyła M., Proksa M., *Zamki, pałace i klasztory województwa przemyskiego*, Przemysł 1995.
- [15] Hołub J., *Dawne Opactwo PP. Benedyktynek*, Wyd. Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, Jarosław 1999.
- [16] Kieferling G., *Dno naczynia z literą Ω z osady w Jarosławiu*, Zeszyty Muzealne, Archiwum Muzeum w Jarosławiu, Jarosław 1996. Kieferling G., *Zeszyty Muzealne*, Jarosław 1996, Archiwum Muzeum w Jarosławiu.
- [17] Kieferling K., *Kościół i klasztor PP. Benedyktynek w Jarosławiu. Rys historyczny*, Przemyskie Zapiski Historyczne, R. XII-XIII: 2000-2002, Przemysł 2003.
- [18] Kłos S., *Jarosław, Radymno, Sieniawa, Pruchnik i okolice*, Krosno 1998.
- [19] Kuca J., *Opowieści jarosławskiego Zasania*, Rzeszów 2008.
- [20] Kunysz A., *Jarosław w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, Rocznik 1961, Towarzystwo Miłośników Jarosławia, Jarosław 1961.
- [21] Kunysz A., *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966*, Archiwum Muzeum w Jarosławiu, Rzeszów 1968.
- [22] Kunysz A., *Początki Jarosławia w świetle badań archeologicznych*, Rocznik 1966, Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, Jarosław 1966.
- [23] Michałowicz-Kubal M., *Powiat Jarosławski*, APLA, Krosno 2001.
- [24] Modras P., *Kościół i klasztor benedyktynek w Jarosławiu na tle architektury Lubelszczyzny* (praca dyplomowa), Lublin 1994, Archiwum Muzeum w Jarosławiu.
- [25] Olszewska J., *Fortyfikacje dawnego Jarosławia*, Rocznik 1961, Towarzystwo Miłośników Jarosławia, Jarosław 1961.
- [26] *Przywilej lokacyjny miasta Jarosławia z 1375 roku*, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Przemysł 1991.
- [27] Rychlik I., *Kościół i klasztor PP. Benedyktynek w Jarosławiu*, Jarosław 1903.
- [28] Wolski K., *Rzeszowska Teka Konserwatorska*, Tom I, Rzeszów 1999.
- [29] Wondaś A., *Szkice do dziejów Jarosławia*, Jarosław 1934.

- ¹ Kunysz A., *Jarosław w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, Towarzystwo Miłośników Jarosławia, Jarosław 1961, s. 17-30.
- ² Kunysz A., *Jarosław...*, op.cit., s. 20-21.
- ³ Kunysz A., *Początki Jarosławia w świetle badań archeologicznych*, Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, Jarosław 1966, s. 11.
- ⁴ Kunysz A., *Jarosław...*, op.cit., s. 20-21.
- ⁵ Krochmal J., *Przywilej lokacyjny miasta Jarosławia z 1375 roku*, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Przemysł 1991, s. 8-10.
- ⁶ Kunysz A., *Jarosław...*, op.cit., s. 20-21.
- ⁷ Krochmal J., *Przywilej...*, op.cit., s. 9.
- ⁸ Kunysz A., *Początki...*, op.cit., s. 13-14.
- ⁹ Kieferling G., *Zeszyty Muzealne*, Jarosław 1996, Archiwum Muzeum w Jarosławiu, s. 231.
- ¹⁰ Budzisz W., *Z mroków historii starego grodu*, Rocznik 1969-1971, Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, Jarosław 1971, s. 23-24.
- ¹¹ Kieferling G., *Dno naczynia z literą Ω z osady w Jarosławiu*, Zeszyty Muzealne, Archiwum Muzeum w Jarosławiu, Jarosław 1996, s. 80.
- ¹² Gottfried K., *Jarosław i okolice*, PTTK Oddział w Jarosławiu, Sport i Turystyka, Warszawa 1959, s. 5.
- ¹³ Budzyński T., *Jarosław i okolice*, BOSZ, Jarosław 1997, s. 5.
- ¹⁴ Kieferling T., *Jarosław w czasach Armii Ostrogskiej Szkice do portretu miasta i jej właścicielki (1594-1635)*, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Przemysł 2008, s. 44-45.
- ¹⁵ Hołub J., *Dawne Opactwo PP. Benedyktynek*, Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej, Jarosław 1999, s. 9.
- ¹⁶ Gosztyła M., Proksa M., *Zamki, pałace i klasztory województwa przemyskiego*, Regionalny Ośrodek Kultury, Edukacji i Nauki w Przemyślu, Przemysł 1995, s. 101.
- ¹⁷ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 13-14.
- ¹⁸ Modras P., *Kościół i klasztor benedyktynek w Jarosławiu na tle architektury Lubelszczyzny* (praca dyplomowa), Archiwum Muzeum w Jarosławiu, Lublin 1994, s. 37-38, maszynopis.
- ¹⁹ Makara J. ks., *Dzieje parafii jarosławskiej od początku do r.1772*, Jarosław 1936, s. 119.
- ²⁰ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 16 i 37.
- ²¹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 13.
- ²² Kieferling K., *Kościół i klasztor PP. Benedyktynek w Jarosławiu. Rys historyczny*, Przemyskie Zapiski Historyczne, R. XII-XIII: 2000-2002, Przemysł 2003, s. 201.
- ²³ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 38.
- ²⁴ Rychlik J., *Kościół i klasztor PP. Benedyktynek w Jarosławiu*, Jarosław 1903, s. 30.
- ²⁵ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 201.
- ²⁶ Makara J. ks., *Dzieje...*, op.cit., s. 117.
- ²⁷ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 201.
- ²⁸ Rychlik J., *Kościół...*, op.cit., s. 29.
- ²⁹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 31.
- ³⁰ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 201.
- ³¹ Sroka A. o., *Świątynie Jarosławia*, Multicolor, Jarosław 2005, s. 71-72.
- ³² Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 33.
- ³³ Głowacki Z., *Przewodnik historyczny po wzgórzu św. Mikołaja w Jarosławiu*, Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej w Jarosławiu, s. 45.
- ³⁴ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 37.
- ³⁵ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 30.
- ³⁶ Głowacki Z., *Przewodnik...*, op.cit., s. 45.
- ³⁷ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 37-40.
- ³⁸ Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 80.
- ³⁹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 40-41.
- ⁴⁰ Głowacki Z., *Przewodnik...*, op.cit., s. 46.
- ⁴¹ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 214.
- ⁴² Głowacki Z., *Przewodnik...*, op.cit., s. 46.
- ⁴³ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 215.
- ⁴⁴ Głowacki Z., *Przewodnik...*, op.cit., s. 46.
- ⁴⁵ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 215.
- ⁴⁶ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 42.
- ⁴⁷ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 215.
- ⁴⁸ Głowacki Z., *Przewodnik...*, op.cit., s. 47.
- ⁴⁹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 42.
- ⁵⁰ Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 81.
- ⁵¹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 43.
- ⁵² K. Kieferling, *Przemyskie...*, op.cit., s. 216.
- ⁵³ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 43.
- ⁵⁴ Głowacki Z., *Przewodnik...*, op.cit., s. 47.
- ⁵⁵ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 43-45.
- ⁵⁶ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 217.
- ⁵⁷ Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 81-82.
- ⁵⁸ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 45-46.

- ⁵⁹ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 218.
⁶⁰ Tamże, s. 218.
⁶¹ Głowacki Z., *Przewodnik ...*, op.cit., s. 47.
⁶² Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 48.
⁶³ Głowacki Z., *Przewodnik ...*, op.cit., s. 48.
⁶⁴ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 48.
⁶⁵ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 48.
⁶⁶ Głowacki Z., *Przewodnik ...*, op.cit., str. 50.
⁶⁷ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 49-50.
⁶⁸ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 51.
⁶⁹ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 218.
⁷⁰ Głowacki Z., *Przewodnik ...*, op.cit., s. 51.
⁷¹ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 24.
⁷² Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 82.
⁷³ Tamże.
⁷⁴ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 53-54.
⁷⁵ Głowacki Z., *Przewodnik ...*, op.cit., s. 51.
⁷⁶ Tamże, s. 51.
⁷⁷ Tamże, s. 52.
⁷⁸ Gottfried K., *Jarosław i...*, op.cit., s. 45.
⁷⁹ Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 74.
⁸⁰ Makara J. ks., *Dzieje...*, op.cit., s. 120.
⁸¹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 78.
⁸² Rychlik J., *Kościół...*, op.cit., s. 23.
⁸³ Makara J. ks., *Dzieje...*, op.cit., s. 120.
⁸⁴ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 27.
⁸⁵ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 80.
⁸⁶ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 28.
⁸⁷ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 80-83.
⁸⁸ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 29.
⁸⁹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 80-83.
⁹⁰ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 27.
⁹¹ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 27.
⁹² Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 67 i 83.
⁹³ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., str. 70.
⁹⁴ Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 75.
⁹⁵ Broniewska A., *Były klasztor pp benedyktynek w Jarosławiu* (praca dyplomowa), Archiwum Muzeum w Jarosławiu, s. 8, maszynopis.
⁹⁶ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 85.
⁹⁷ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 30.
⁹⁸ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 207.
⁹⁹ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 30.
¹⁰⁰ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 86.
¹⁰¹ Modras P., *Kościół...*, op.cit., s. 30.
¹⁰² Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 85.
¹⁰³ Broniewska A., *Były...*, op.cit., s. 8 – 9.
¹⁰⁴ Głowacki Z., *Przewodnik...*, op.cit., s. 53.
¹⁰⁵ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 88 – 89.
¹⁰⁶ Budzyński T., *Jarosław ...*, op.cit., s. 6.
¹⁰⁷ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 207.
¹⁰⁸ Czechowicz J., *Rocznik 1994–1999*, T. XIII, Stowarzyszenie Miłośników Jarosławia, s. 166.
¹⁰⁹ Kłos S., *Jarosław, Radymno, Sieniawa, Pruchnik i okolice. Przewodnik dla turystów i krajoznawców*, Rokkana, Krosno 1998, s. 64.
¹¹⁰ Michałowicz-Kubal M., *Powiat jarosławski*, APLA, Krosno 2001, s. 36.
¹¹¹ Jasiński M., Supeł A., *Jarosław magiczna podróż w czasie*, Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowo-Uslugowe Jędrus, A. Mikulski, Warszawa 2006, s. 28.
¹¹² Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 71-72.
¹¹³ Olszewska J., *Fortyfikacje dawnego Jarosławia*, Rocznik 1961, Towarzystwo Miłośników Jarosławia, s. 34.
¹¹⁴ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 71-72.
¹¹⁵ Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 76.
¹¹⁶ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 72.
¹¹⁷ Czechowicz J., *Rocznik 1994–1999...*, op.cit., s. 166.
¹¹⁸ Kieferling K., *Przemyskie...*, op.cit., s. 207-208.
¹¹⁹ Hołub J., *Dawne...*, op.cit., s. 72-73 i 65.
¹²⁰ Sroka A. o., *Świątynie...*, op.cit., s. 77.

Streszczenie

Artykuł powstał w oparciu o przeprowadzone badania historyczne, studia terenowe i analizę dotychczasowych źródeł pisanych. Zgromadzony materiał pozwolił w syntetycznym ujęciu nakreślić przemiany architektoniczno-przestrzenne, jakie miały miejsce na wzgórzu św. Mikołaja (teren byłego opactwa ss. Benedyktynek) w Jarosławiu od okresu wczesnego średniowiecza do początku XXI wieku. Omówione zostały istniejące obiekty, ich formy architektoniczne, zmieniające się funkcje tychże budynków oraz wystrój plastyczny. W artykule uszeregowano w historycznym ujęciu kolejność odnotowanych inwestycji budowlanych oraz rozbudowy, dobudowy, przebudowy i adaptacje obiektów. Autorzy pokreślili również znaczenie i rolę opactwa ss. Benedyktynek w Jarosławiu na tle zmieniających się okresów historycznych. Należy również zaznaczyć, że artykuł ten powinien stać się inspiracją do kontynuacji badań, które w przyszłości mogłyby posłużyć do opracowania monografii dającej pogląd na chronologię zmieniających się nawarstwień architektonicznych na tym terenie.

Abstract

The article was written on the basis of conducted historical research, field studies and an analysis of written records browsed so far. Collected material allowed for a synthetic outline of architectonic and spatial transformations which took place on the hill of St. Nicholas (he area of the former Benedictine nuns' abbey) in Jarosław from the early medieval period till the beginning of the 21st century. The occurring objects, their architectonic forms, changing functions of those buildings and artistic decor have been discussed here. The article presented the order of recorded building investments as well as extensions, additions, alterations and adaptations of objects, in a historic perspective. The authors also emphasised the significance and role of the abbey of the Benedictine nuns in Jarosław against the background of changing historical periods. It should be also stressed, that the article should become an inspiration for further research which, in the future, could be used for compiling a monograph giving insight into the chronology of changing architectonic accumulations in the area.